

PRIEŽASTYS, DĖL KURIŲ NUTRŪKDAVO LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS PAVIETŲ ŽEMĖS IR PILIES TEISMŲ VEIKLA XVIII AMŽIAUS ANTROJE PUSĖJE

Adam Stankevič

Vilnius

Antrasis Lietuvos Statutas įtvirtino 1564–1566 m. vykdytą administracinę ir teismų reformą, kurios metu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) pavietuose buvo įkurti žemės ir pilies ir pakamario teismai¹. Šiuo veiksmu buvo formaliai įtvirtinta teisinė diduomenės ir bajorijos lygybė, o nauji teismai nuo šiol turėjo spręsti beveik visas vietas bajorijos bylas. Jų sudėtis ir esminiai veiklos principai beveik du amžius liko nepakitę. Žemės teismą sudarė teisėjas, pateisėjis ir raštininkas, kuriuos skirdavo valdovas, pasirinkdamas vieną iš keturių seimelyje išrinktų kandidatų². Šis teismas turėjo veikti trijų sesijų per metus principu, jos turėjo prasidėti po katalikiškų – Trijų Karalių (sausio 6 d.), Sekminių (gegužės pabaiga–birželio pradžia) ir Šv. Mykolo švenčių (rugšėjo 29 d.), ir tęstis tol, kol bus išspręstos visos teismui pateiktos bylos. Pilies teismą sudarė vaivados arba teismo seniūno paskirtas pavaivadis / pasieniūnis, teisėjas ir raštininkas (tiesa, vaivada arba teismo seniūnas galėjo spręsti bylas pats vienas, tačiau šia teise naudodavosi retai)³. Šiam teismui buvo nurodyta dirbti pirmas dvi kiekvieno

¹ Plačiau žr. *Довнар Т. И.* Судебная реформа в Великом Княжестве Литовском и Статут 1566 года // 1566 metų Antrasis Lietuvos Statutas (Respublikinės mokslinės konferencijos, skirtos Antrojo Lietuvos Statuto 425-osioms metinėms pažymėti, medžiaga). Vilnius, 1993, p. 56–64. Pakamario teismo veikla, kaip nesusijusi su sesijomis, šiame straipsnyje nėra nagrinėjama.

² *Ланно И. И.* Земский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI века // Журнал Министерства Народного Просвещения (toliau – ЖМНП). 1897, № 6, c. 263–301; *Авиžонис К.* Žemės teismas // *idem.* Rinktiniai raštai. T. IV / Sudarė A. Avižonienė, spaudai parengė A. Tyla, A. Gustaitė. Vilnius, 1994 (toliau – *Авиžонис К.* Rinktiniai raštai. T. IV), p. 191–194; *Lulewicz H.* Sąd ziemski brasławski w świetle zachowanych ksiąg ziemskich z lat 1603–1632 // *Miscellanea Historico-Archivistica*. T. X. 1999, s. 151–161; *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588). Vilnius, 2006 (toliau – *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588)), p. 290; *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.). Prawo – ustrój – społeczeństwo. Warszawa, 2013 (toliau – *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.)), s. 184–186; *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietų žemės teismų darbo pobūdis (XVI a. pabaiga). Žemaitijos atvejis // *Acta humanitarica universitatis Saulensis*. T. 19 (2014), p. 35–44 (ten pat nurodos į senesnę temos literatūrą).

³ *Ланно И. И.* Гродский суд в Великом Княжестве Литовском // ЖМНП, 1908, № 1,

mėnesio savaites. Ankstyviausią LDK žemės teismų veiklos laikotarpį tyręs Darius Vilimas teigė, kad jų „darbą nutraukdavo tik neatidėliotini valstybės reikalai (seimai, karai), epidemijos arba kurio nors žemės teismo pareigūno mirtis ar aukštesnio posto suteikimas“, tačiau apskritai „visoje valstybėje žemės teismai dirbo mažiau ar daugiau ritmingai“⁴. Bet vėlesnio laikotarpio duomenys rodo ne tokį optimistinį vaizdą⁵. Jerzys Michalskis rašė, jog pirmos instancijos bajoriškų teismų veikla Abiejų Tautų Respublikoje (toliau – ATR) XVIII a. pirmoje pusėje buvo neefektyvi, taip pat atkreipė dėmesį į 1746 ir 1748 m. reformų projektus, kuriuose minėta, jog „beveik visi“ LDK žemės teismai *vacant*⁶. Tokią situaciją iš dalies patvirtina ir naujausi tyrimai⁷. Nors problema buvo akivaizdi, tuo metu jokių rimtesnių pertvarkos planų nebuvo⁸. Bet 1764 m. Konvokaciniame seime

c. 51–113; *Avižonis K.* Pilies teismas // *idem.* Rinktiniai raštai. T. IV, p. 167–168; *Zakrzewski A. B.* Wielkie Księstwo Litewskie (XVI–XVIII w.), s. 182–184. Plačiau LDK pilies teismams skirtą istoriografiją aptarė *Шаланда А.* Гродскі суд Гарадзенскага павета ВКЛ у другой палове XVI–XVII ст. Частка I: Перадумовы, ход і вынікі рэформы гарадзенскага замкавага суда (1562–1572 гг.) // *Гарадзенскі палімпсест 2010. Дзяржаўныя і сацыяльныя структуры, XVI–XX стст. / Пад рэд. А. Ф. Смаленчука, Н. У. Сліж.* Мінск, 2011, с. 12–44.

- ⁴ *Vilimas D.* Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588), p. 103.
- ⁵ Pavyzdžiui, *Konstantinas Avižonis* (Bajorai valstybiname Lietuvos gyvenime Vazų laikais // *idem.* Rinktiniai raštai. T. 1. Roma, 1975, II leid., p. 276) minėjo 1664 m. Ukmergės seimelio instrukciją, kurioje bajorai skundėsi dėl vienuolika metų neveikiančio vietos žemės teismo.
- ⁶ *Michalski J.* Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII wieku. Część I. Wrocław, Warszawa, 1958 (toliau – *Michalski J.* Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII wieku), s. 266.
- ⁷ Štai Žemaitijoje didžiąją Augusto III valdymo laikotarpio dalį neveikė ne tik žemės teismas (1732 m. mirė raštininkas, 1734 m. – teisėjas, o 1751/1752 – ir pateisėjis, o nauji teismo pareigūnai buvo išrinkti tik 1765 m.), bet ir pilies teismas (1729–1742 ir 1754–1765 m. nebuvo paskirtas seniūnas), Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. III: Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek / Pod red. A. Rachuby. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym. Warszawa, 2015, s. 28. Panaši situacija buvo ir kitose vaivadijose. Štai Trakų pilies teisme 1737–1752 ir 1757–1765 m. trūko raštininko, 1722–1752 m. – pateisėjo, 1729–1752 m. – teisėjo (Urzędniczy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. II: Województwo trockie. XIV–XVIII wiek / Pod red. A. Rachuby. Oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, P. P. Romaniuk, A. Haratym, przy współpracy A. Macuka i J. Aniszcanki. Warszawa, 2009, s. 162–163, 176, 197); Gardino žemės teisme 1715–1746 m. trūko raštininko, o 1716–1746 m. teisėjo ir pateisėjo (ibidem, s. 288, 304, 323); Kauno žemės teisme 1734–1764 m. trūko raštininko, 1736–1745 m. – pateisėjo, 1743–1765 m. – teisėjo (ibidem, s. 394, 404, 419); Upytės žemės teisme 1746–1765 m. trūko raštininko, 1755–1765 m. – pateisėjo, o 1734–1765 m. ir teisėjo (ibidem, s. 491, 500, 515), ir t. t.
- ⁸ Štai 1758 m. rugpjūčio 22 d. kartu su instrukcija Slanimo pavieto pasiuntiniams įteiktas Familijos aplinkoje parengtas „Teisingumo reformos projektas“ numatė tik įpareigoti įvykdyti rinkimus ir iš dalies pakeisti teismų darbo laiką, Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS). F. 17-62, l. 1 (*Projekta do korektury sprawiedliwości ac subselliorum*).

buvo priimti įstatymai, kurie keitė ne tik šių teismų darbo laiką, bet ir jų sudėtį bei teisėjų rinkimų principus. Nuo šiol bajorija turėjo rinkti ne kandidatus į žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas, bet keturis teisėjus ir vieną raštininką⁹. Taip bandyta išspręsti prieš tai dažnai kildavusią kvorumo nebuvimo problemą, mat nuo šiol, į darbą neatvykus net keliems pareigūnams, trijų teisėjų pakako sprendimui priimti (teisėją galėjo pakeisti raštininkas ir atvirkščiai – neatvykusio raštininko vietą galėjo užimti vienas iš teisėjų¹⁰). Nuo šiol žemės teismas ir toliau turėjo rinktis vadinamosioms Trijų Karalių, Švč. Trejybės ir Šv. Mykolo sesijoms, bet jau konkrečiai nustačius šešių savaitių darbo laikotarpį. Pilies teismas buvo papildytas dviem teisėjais¹¹, o vietoj pirmų dviejų kiekvieno mėnesio savaitę nustatytos keturios sesijos, kiekviena kurių turėjo trukti keturias savaites (pradedant nuo kovo, gegužės, rugpjūčio ir gruodžio mėnesio pirmosios dienos)¹².

Istoriografijoje įsitvirtino nuomonė, kad valdant Stanislovui Augustui teismai veikė jau kur kas geriau¹³. Tačiau LDK Vyriausiojo (toliau – Vyr.) Tribunolo knygoje esanti informacija liudija ir šiuo laikotarpiu egzistavus nedirbančių teismų problemą. Bajorų skundai atskleidžia, kad dažnai neįvykdavo viena ar kelios teismo sesijos¹⁴, bet pasitaikė ir atvejų, kai teismo veikla nutrūkdavo keleriems

⁹ Volumina Legum (toliau – VL). T. 7. Petersburg, 1860, s. 88–89. *Zakrzewski A. B.* Ograniczenie przez sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego monarszego prawa mianowania urzędników sądowych w XVII–XVIII w. // Lietuvos valstybė XII–XVIII a. / Red. kolegija Z. Kiaupa, A. Mickevičius, J. Sarcevičienė. Vilnius, 1997, p. 173–186; Taip pat žr. *Michalski J.* Zagadnienie reformy sądownictwa i prawa sądowego w początkach panowania Stanisława Augusta // *Czasopismo Prawno-Historyczne*. T. LII. 2000, zesz. 1–2, s. 67–107.

¹⁰ Zbiór rezolucji Rady Nieustającej potrzebnych do wiadomości jurydyzcyi sądowych i obywatelów obojga narodów (toliau – Zbiór rezolucji Rady Nieustającej). Warszawa, 1788, s. 142–143 (1785 m. birželio 7 d. rezoliucija).

¹¹ VL. T. 7, s. 178–179.

¹² Ibidem. T. 7, s. 177 (gruodžio mėnesio sesija turėjo baigtis 23 d.). 1766 m. rugpjūtį turėjusi vykti sesija buvo perkelta į rugsįjį. Ibidem. T. 7, s. 236.

¹³ Plg. *Plaža S.* Historia prawa w Polsce na tle porównawczym. Cz. I: X–XVIII w. Kraków, 1997, s. 545; *Michalski J.* Studia nad reformą sądownictwa i prawa sądowego w XVIII wieku, s. 153–154.

¹⁴ Čia galima pateikti kelis pavyzdžius. 1768–1769 m. neįvyko net trys iš eilės Kauno žemės teismo sesijos, Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), F. Senieji Aktai (toliau – SA), b. 144, l. 419–430 (1769 m. birželio 14 d. LDK Vyr. Tribunolo sprendimas; kadangi šiam straipsnyje pateikiamos nuorodos tik į šio teismo sprendimus, toliau nuorodose jo pavadinimas nėra pateikiamas). 1772 m. pradžioje kunigas Juozapas Vavžeckis kaltino Breslaujos žemės teismą nedirbus jau kelerius metus, posėdžius nuolat nutraukdavus. Ibidem, b. 674, l. 9v. 1774 m. Žemaitijos kapitulos nariai teigė, jog Telšių žemės teismas *per negligentiam et abusum* nedirbo iš viso net devynių sesijų metu. Ibidem, b. 150, l. 391–396v (1774 m. rugpjūčio 23 d. sprendimas už akių). Dar po ketverių metų tą patį teismą *dla ustawicznego nie sądzenia się*

metams ar ilgesniam laikui¹⁵. Tad šio straipsnio tikslas yra nustatyti pagrindines priežastis, kurios lėmė, kad įstatymuose nustatytu terminu teismo sesijos neįvykdavo arba jos būdavo nutraukiamos pirma laiko. Šio tikslo siekiama analizuojant LDK Vyriausiojo Tribunolo knygoose aptinkamus bajorų skundus ir šio teismo priimtus sprendimus, teismų darbą reglamentavusius įstatymus, taip pat 1775 m. įkurtos institucijos, valstybės įstatymus ir jų taikymą aiškinusios Nuolatinės Tarybos, rezoliucijas. Tyrimas apima laikotarpį nuo 1765 m., kai po paskutinio tarpuvaldžio ir naujojo valdovo išrinkimo darbą galėjo atkurti įprasti teismai¹⁶. Baigiamoji cezūra yra 1792 m., kai vietoj panaikintų žemės ir pilies teismų buvo įkurti nauji – vadinamieji žemionių teismai¹⁷.

Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – TLS) reikalavo, kad teisėjai stropiai atliktų savo pareigas, o tris teismo sesijas be pateisinamos priežasties praleidęs žemės arba pilies teismo teisėjas turėjo būti šalinamas iš pareigų¹⁸. O teismas darbą galėjo nutraukti valdovui paskelbus apie visuotinę rinkimąsi į kariuomenę, kilus marui ir vienam iš teismo pareigūnų mirus¹⁹. Išanalizavus LDK Vyr. Tribunolo archyvą galima teigti, jog svarbiausia priežastis, dėl kurios neįvykdavo pavietų žemės ir pilies teismo sesijos, buvo ta, kad teisėjai griežtai nesilaikė prievolės nustatytu metu atvykti vykdyti savo pareigų. Negelbėjo nei teisėjų skaičiaus padidinimas iki keturių, nei už posėdžių praleidinėjimą gresianti atsakomybė. Dažnas

tegoż ziemstwa żmuydzkiego skundė ir Peslevičiai (*Pieślewicze*). Ibidem, b. 157, l. 1102–1103 (1778 m. balandžio 8 d. sprendimas už akių). Panašiai buvo ir su Naugarduko žemės teismu: dėl nevykstančių šio teismo posėdžių 1771 m. skundėsi Kristupas Lichodzejevskis (ibidem, b. 673, l. 26), 1776 m. Smolensko vaivada Juozapas Tiškevičius (ibidem, b. 153, l. 712), o 1777 m. teigta, kad šis teismas nedirba „jau ilgesnį laiką“. Ibidem, b. 156, l. 313v (1777 m. rugsėjo 30 d. sprendimas).

¹⁵ Pavyzdžiui, į Tribunolą besikreipę Mykolas ir Ludvikas Pociėjai pateikė 1781 m. lapkričio 19 d. išrašą iš Gardino pilies teismo cinamųjų reikalų protokolo knygos, kuris liudijo, kad *roczki powiatu grodzieńskiego od roku 1773 regularnie nie dochodzą*. Ibidem, b. 165, l. 981–82 (1782 m. vasario 22 d. sprendimas).

¹⁶ Tarpuvaldžiais veikė tik vadinamieji kaptūriniai teismai, apie juos žr. plačiau: *Abramski A., Huras A. Sądy kapturowe (1572–1764). Studium z dziejów sądownictwa i prawa sądowego podczas bezkrólewia w Rzeczypospolitej szlacheckiej*. Sosnowiec, 2010, s. 203.

¹⁷ VL. T. 9. Kraków, 1889, s. 372. Apie šių nuostatų realizavimą praktikoje rašė: *Šmigelskytė-Stukienė R. Už ar prieš reformas: Ketverių metų seimo nutarimų įgyvendinimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pavietuose 1789–1792 metais // Istorija. Nr. 2 (T. 74). 2009, p. 13–22.*

¹⁸ Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego. Wilno, 1744 (toliau – Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego), s. 119–120, 158 (TLS, IV skyrius, 4 ir 38 straipsniai). Pateisinamomis priežastimis laikyta teisėjo liga, būtinybė tuo pat metu būti kitame teisme privačiais reikalais ir pasiuntinybėje, esant deleguotam valdovo ar bajorų. Ibidem.

¹⁹ Ibidem, s. 167–168 (TLS, IV sk., 46 str.).

teisėjas buvo intensyvus valstybės politinio ir visuomeninio gyvenimo dalyvis, buvo renkamas LDK Vyr. Tribunolo teisėju, pasiuntiniu į Seimą, deleguojamas į įvairias komisijas arba užsiėmė kita veikla. Štai 1765 m. Kauno žemės teismas sesiją baigė anksčiau laiko (birželio 12 d.), nes vienas teisėjų (Ignotas Zaviša) tuo metu išvyko atlikti Kauno paviete esančių seniūnijų liustracijos, o kitas (Juozapas Meištavičius) – tikrinti pagalgvės mokesčio surinkimo²⁰. 1772–1774 m. neįvyko net septynios Trakų pilies teismo sesijos, nes, kaip teigė Trakų stovyklininkas Pranciškus Sankovskis, teisėjas Pranciškus Antanas Raesas (*De Raes*) tuo metu darbavosi Edukacinėje komisijoje, Juozapas Jelenskis buvo išrinktas pasiuntiniu į Seimą, o Leonas Jurgis Radoševskis jau beveik trejus metus „bergždžiai leido laiką Varšuvoje“²¹. Dėl nederbimo apkaltinti teisėjai LDK Vyr. Tribunole paprastai teisindavosi kitų pareigų atlikimu, tačiau dažnai būdavo konstatuojama, kad posėdžiai praleidinėti be pateisinamų priežasčių. Pavyzdžiui, 1781 m. gruodžio 15 d. sprendime konstatuota, jog keturi Šiaulių žemės teismo teisėjai ir raštinininkas be pateisinamos priežasties praleido nuo 14 iki 25 posėdžiams skirtų savaitių (o iš viso net 93 savaites)²². Kadangi žemės teismo teisėjai buvo skiriami iki gyvos galvos, o šių pareigų dėl prestižo ar kitų priežasčių jie paprastai savo noru neatsisakydavo²³, pasitaikydavo, kad pareigūnas nebepajėgdavo dirbti dėl amžiaus ar sveikatos. 1766 m. LDK Vyr. Tribunole įrodinėta, jog Valkavisko žemės teismo teisėjas Gedeonas Pšclavskis dėl suprastėjusios klausos ir silpnos atminties (*sluchu i pamięci nie mający*) nebesugeba tinkamai atlikti teisėjo pareigų, įsigilinti į pateikiamus dokumentus²⁴. Panašiai 1782 m. Mykolas Benkunskis skundėsi, kad Ašmenos žemės teismo teisėjas Juozapas Chodzka jau kelerius metus nederbo dėl ligos²⁵. Tam tikros įtakos teismų darbui galėjo turėti ir bajoriškas gyvenimo būdas, kuriame svarbią vietą užėmė vaišių ir linksmybių kultūra. Tai liudija keli pavyzdžiai iš septintojo XVIII a. dešimtmečio. Štai 1766 m. pradžioje Mykolas ir Juozas Sielickiai skundėsi, kad Vitebsko pilies teismo teisėjai, užuot sprendę

²⁰ LVIA. F. SA, b. 516, l. 196–205 (1765 m. rugpjūčio 26 sprendimas; kvorumo neliko, nes raštininkas Antanas Kosakovskis tuo metu buvo išvykęs į Vilnių, kur LDK Vyr. Tribunole buvo nagrinėjama jo byla su Upytės pilies teismo teisėju Pranciškumi Straševičiumi).

²¹ Ibidem, b. 2388, l. 8–15v (1775 m. sausio 17 d. sprendimas).

²² Ibidem, b. 165, l. 675–686v. Apie teisėjams skiriamas bausmes žr. plačiau: Stankevič A. Drausminės atsakomybės taikymas LDK pavietų žemės ir pilies teismų teisėjams XVIII a. antroje pusėje (įteikta spausdinti Lietuvos istorijos metraštyje).

²³ Panašios tendencijos matyti ir XVI a. antroje pusėje. Štai D. Vilimui (Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemės teismo sistemos formavimasis (1564–1588), p. 100) pavyko užfiksuoti tik kelis pareigų atsisakymo atvejus.

²⁴ LVIA. F. SA, b. 139, l. 189–210v (1767 m. kovo 7 d. sprendimas).

²⁵ Ibidem, b. 165, l. 815–823v (1782 m. sausio 19 d. sprendimas).

bylas, „laiką leido veltui, medžiodami ir puotaudami“²⁶. Tais pačiais metais Tadeušas Švoinickis teigė, jog Upytės pilies teismo pareigūnai „posėdžiauja nereguliariai“, darbą teisme iškeisdami į puotas ir linksmybes²⁷.

Tačiau ne mažiau svarbus veiksnys buvo ir pačių bylininkų kaltė. Pirma, jie atitraukdavo teisėjus nuo darbo šaukdami juos į LDK Vyr. Tribunolą²⁸, kartais dar pareikalaudavo kartu atgabenti teismo knygas²⁹. O šiems į Tribunolą neatvykus, pasirūpindavo sprendimais už akių, kuriais remdamiesi trukdė teisėjams atlikti savo pareigas (infamijos ir banicijos bausmės riboją bajoriškąsias teises eiti visas skiriamas ir renkamas pareigas)³⁰. Pavyzdžiui, Oršos pilies teismo teisėjas Ignatas Jakovickis 1769 m. gegužę ir rugsėjį vykusias teismo sesijas turėjo praleisti Vilniuje, mat už akių LDK Vyr. Tribunole jį nuteisė Ciechanovieckiai neleido jam posėdžiauti³¹. 1764 m. Seime buvo išspręsta problema, kai, už akių nuteisus vaivadas ar teismo seniūnus, buvo ginčijama teisė dirbti jų paskirtiems teisėjams. Nuo šiol tokiais sprendimais pilies teismų veikla negalėjo būti stabdoma³². Tačiau ir toliau dažnai pasitaikydavo, kad teisėjams nebuvo leidžiama dirbti remiantis prieš visą teismą nukreiptais sprendimais. Štai 1766 m. Slanimo žemės teismo teisėjus už akių nuteisęs Slanimo pastalininkis Konstantinas Bulhakas prieš prasidedant Šv. Mykolo sesijai susirinkusiems bylininkams pranešė ir į knygas įrašytu skundu paskelbė, jog teismas yra *in passivitate* ir dirbti negalės³³. Rečycos žemės teismo pareigūnai teigė, kad prieš juos nukreipti sprendi-

²⁶ Ibidem, b. 138, l. 415–426v (1766 m. balandžio 22 d. sprendimas).

²⁷ Ibidem, b. 517, l. 121–124v (1766 m. rugpjūčio 1 d. sprendimas). T. Švoinickis pasakojo, kad, nagrinėdami jo bylą, teisėjai vis išeidavo iš posėdžių salės į šalia esančias patalpas, kur vaišindavosi alkoholiniais gėrimais. Daugiausia kaltinimų teko šio teismo pirmininkui Stanislovui Liudvikui Rusėliui (*Russel, Roussel*), kuris „dažnai būdamas geroje ir linksmoje kompanijoje, kitus vaišindamas ir pats išgėręs, vėluodavo į teismą, jame užsnūdavo, o kartais praradęs jėgas būdavo ant rankų išnešamas iš posėdžių salės“. Ibidem.

²⁸ Pavyzdžiui, 1766 m. liepos 31 d. minėtas S. L. Rusėlis skundėsi, jog, „užuoat posėdžiaavęs ir teisės rugpjūčio mėnesio sesijoje“, yra be reikalo pašauktas į LDK Vyr. Tribunolą bei priverstas laiką leisti Vilniuje. Ibidem, b. 663, l. 14v. Ašmenos žemės teismo Švč. Trejybės sesija 1768 m. neįvyko dėl to, kad teisėjai buvo šaukiami į LDK Vyr. Tribunolą. Ibidem, b. 148, l. 604–605.

²⁹ Tas pats S. L. Rusėlis 1768 m. liepos 1 d. padarė viešą pareiškimą, informuodamas, jog Upytės pilies teismas rugsėjo mėnesį nedirbs, mat bylininkų reikalavimu į Vilnių yra atgabentos šio teismo bylų registrų ir protokolų knygos, be kurių neįmanoma spręsti bylų. Ibidem, b. 667, l. 23v–24.

³⁰ Atsakydama į užklausą, Nuolatinė Taryba 1786 m. balandžio 7 d. rezoliucija paaiškino, jog sprendimas už akių neleidžia vykdyti teisėjo pareigų, taip pat dalyvauti vykdam sprendimus, atlikti tyrimus ir pan., Zbiór rezolucyj Rady Nieustającej, 1788, s. 139–140.

³¹ LVIA. F. SA, b. 144, l. 720–731v (1769 m. rugsėjo 5 d. sprendimas).

³² VL. T. 7, s. 178.

³³ LVIA. F. SA, b. 139, l. 190v (1767 m. kovo 7 d. sprendimas).

mai buvo viena svarbiausių priežasčių, dėl kurios neįvyko 1765 m. ir 1766 m. Trijų Karalių sesijos ir trys sesijos 1770 m.³⁴ 1768 m. sausį LDK Vyr. Tribunolas nesutiko perkelti Breslaujos stalininkui Jonui Šiškai (*Szyszko*) skirtos priesaikos į Oršos žemės arba pilies teismą, nes abu tuo metu nedirbo dėl prieš teisėjus nukreiptų sprendimų³⁵. O 1785 m. Naugarduko pilies teismo pareigūnai skundėsi, kad Starodubo žemės teismo raštininkas Mykolas Radziševskis ir Vilniaus vaivada Karolis Radvila 1784 d. balandžio 13 d. byloje „dėl įvykių seimeliuose“ nuteisė juos už akių LDK Vyr. Tribunole ir remdamiesi šiuo sprendimu neleido įvykti trims teismo sesijoms³⁶. Retsykiaais teismo darbą tekdavo nutraukti ir dėl kitokių su bylininkais susijusių aplinkybių. Štai 1765 m. gegužę Rečycos pilies teismo teisėjai nedirbo bylininkų prašymu³⁷, o tų pačių metų birželį Rečycos žemės teismas dirbo tik tris dienas, po kurių posėdžius nutraukė „dėl bylininkų nepasiruošimo“³⁸. 1779 m. gegužės 4 d. Nuolatinės Tarybos universale minėta, jog kai kada pirmos instancijos teismų sesijos neįvykdavo nesusirinkus pakankamam advokatų skaičiui³⁹.

Rytinių valstybės teritorijų teismų veiklą aštuntajame dešimtmetyje suparalyžavo pirmasis ATR padalijimas. Polocko pilininkas Adomas Hrebnickis 1772 m. spalio 1 d. rašytu laišku informavo Polocko vaivadą Aleksandrą Sapiegą, kad beveik visi Polocko pilies teismo teisėjai prisiekė ištikimybę Rusijos imperatorei⁴⁰. O 1776 m. pradžioje teigta, jog Polocko žemės teismas nedirbo nelikus pakankamai pareigūnų (*dla niekompletu zakordonowaniam kraju zerwanego*)⁴¹. Tuo metu nevyko ir Oršos pilies teismo sesijos⁴².

Ydinga įstatymų rengimo praktika, kai Seime būdavo reglamentuojami tik siauri teisės srities klausimai, leido klostytis naujoms probleminėms situacijoms.

³⁴ Ibidem, b. 138, l. 437–450 (1766 m. gegužės 10 d. sprendimas); b. 147, l. 655–658v (1771 m. gegužės 11 d. sprendimas).

³⁵ Ibidem, b. 142, l. 391v (1768 m. sausio 21 d. sprendimas).

³⁶ Ibidem, b. 172, l. 218–221v (1785 m. gegužės 9 d. sprendimas).

³⁷ LDK Vyr. Tribunolas nutarė, kad privalu dirbti įstatymuose nustatytu laiku ir tai nepriklauso nuo teisėjų ir bylininkų valios ar susitarimo. Ibidem, b. 138, l. 437–450 (1766 m. gegužės 10 d. sprendimas).

³⁸ Rečycos žemės teismas dažnokai nedirbo ir vėliau. Ne vienas šio teismo posėdis neįvyko 1767 ir 1768 m. (ibidem, b. 143, l. 314–319v, 1769 m. kovo 17 d. sprendimas), nedirbta ir nuo 1769 m. spalio 13 d. iki 1771 m. vidurio (ibidem, b. 147, l. 655–658, 1771 m. gegužės 11 d. sprendimas).

³⁹ Ten pat nurodyta tokių atvejų nelaikyti pateisinamomis priežastimis darbui nutraukti. Zbiór rezolucyj Rady Nieustającej. Warszawa, 1780–1784, s. 284–287.

⁴⁰ LMAVB RS. F. 139-1271.

⁴¹ LVIA. F. SA, b. 153, l. 608–609v (1776 m. sausio 2 d. sprendimas).

⁴² Ibidem, b. 154, l. 138–141v (1776 m. birželio 12 d. sprendimas).

Viena tokių teisės spragų darė didelę įtaką LDK pirmos instancijos bajoriškų teismų veiklai XVIII a. antroje pusėje. Lietuvos įstatymai draudė teisėjui nagrinėti savo paties bylas, taip pat numatė teisėjo nušalinimo nuo bylos mechanizmą (įteikiant teisėjui šaukimą į teismą, o vėliau įrodinėjant jo sąsajas su byla)⁴³. Trečiasis Lietuvos Statutas šį klausimą apibrėžė pakankamai aiškiai – į nušalinto teisėjo vietą konkrečiai bylai išspręsti turėjo būti paskiriamas laikinas teisėjas (prireikus – keli teisėjai), išrinktas bajorų (žemės teisme) arba paskirtas vaivados / teismo seniūno (pilies teisme)⁴⁴. Tačiau teisėjų skaičių padidinęs ir minėtą TLS nuostatą panaikinęs 1764 m. įstatymas nenumatė, kad teisėjai gali griežtai nesilaikyti prievolės nustatyto metu atlikti savo pareigas, o nušalinimas gali būti pareikštas dviem ar netgi trimis teisėjams. Problemos atsiradimą lėmė kitų teisės normų galiojimas, mat bylos svarstymas galėjo būti nukeliamas tik įstatymuose numatytais atvejais (pavyzdžiui, leidžiant bylininkams susipažinti su bylos dokumentais ar atlikti dokumentų paieškos darbus), o kitais – galiojo bylos nepertraukiamo nagrinėjimo principas. Todėl, nelikus kvorumo sprendimui priimti, teisėjai nežinodavo, kaip elgtis. Dažniausiai būdavo kreipiamasi į LDK Vyr. Tribunolą, tačiau jame nebuvo numatyta tokių užklausų spręsti nesilaikant bendros bylų nagrinėjimo tvarkos⁴⁵. Tai ne tik atitolindavo bylos nagrinėjimą iš esmės, bet paprastai ir sustabdydavo žemesniojo teismo darbą⁴⁶, nes, nepriėmus bylos sprendimo, jis negalėjo imtis kitos bylos. Pavyzdžiui, 1768 m. sausio 17 d. viena iš proceso šalių (Ciechanowieckiai) iš pradžių nuo bylos dėl Koničių (*Кони́чи*) valdos nagrinėjimo nušalino Mstislavlio žemės teismo pirmininką Kazimierą Holinskį (*Хо́лѣ́нскі*), o vėliau ir teisėjus Karolį Švencickį (*Świeńcicki*) bei Klemensą Glinką (*Glinko*). Kol šį klausimą išsprendė LDK Vyr. Tribunolas – neįvyko net keturios pirmos instancijos teismo sesijos⁴⁷. Todėl, nenorėdami nutraukti sesijos, teisėjai priimdavo ir kitokius sprendimus. Antai 1770 m. Ašmenos žemės teis-

⁴³ VL. T. 7, s. 175.

⁴⁴ Statut Wielkiego Księstwa Litewskiego, s. 119–120 (TLS, IV sk., 4 str.).

⁴⁵ 1769 m. birželį Slanimo žemės teismas nutraukė darbą, kai, pradėjus nagrinėti Slanimo horodničiaus Pranciškaus Korčico ieškinį šio teismo teisėjui Liudvikui Bronskiui, neliko kvorumo. Posėdžiai iš pradžių buvo atidėti savaitei, o tuo metu ketinta kreiptis išaiškinimo į LDK Vyr. Tribunolą, tačiau čia paaiškėjo, jog šis kreipimasis gali būti sprendžiamas tik bendra tvarka. LVIA. F. SA, b. 670, l. 30v (1769 m. birželio 10 d. Slanimo žemės teismo teisėjų pareiškimas).

⁴⁶ Žr. 1770 m. gegužės 26 d. Vilniaus pilies teismo teisėjų pareiškimą dėl posėdžių nutraukimo po to, kai Vilniaus taurininkas Benediktas Musnickis pareiškė nušalinimą šio teismo raštininkui Tadeušui Gurskiui. Ibidem, b. 672, l. 6. 1782 m. Švč. Trejybės sesijos metu bylininkams pateikus Lydos žemės teismo pirmininko Antano Skinderio nušalinimą, nutrūko teismo darbas ir nebuvo atnaujintas artimiausių šešių sesijų metu. Ibidem, b. 707, l. 43v–44 (1784 m. rugpjūčio 17 d. Trakų žemės teismo teisėjo Jono Riomerio skundas).

⁴⁷ Ibidem, b. 143, l. 101–106v (1769 m. vasario 4 d. sprendimas).

mas, sprendamas Lydos stalininko Benedikto Kamenskio ir Lietuvos rūmų išdininko Mykolo Bžostovskio byla, nesutiko kartu nagrinėti Lydos arklidininkienės Mitkevičienės ieškinio vienam iš teisėjų – Juozapui Chodzkai. Mat tuo metu teisme posėdžiavo tik trys teisėjai, o bent vienam iš jų pasitraukus, būtų nelikę kvorumo. Tad bylininkės ieškinį jie tiesiog išbraukė⁴⁸. Vėliau LDK Vyr. Tribunolas išaiškino, kad teisėjai pasielgė neteisingai: panašiu atveju neturėtų būti nei nutraukiamas teismo darbas, nei išbraukiamas ieškinys, bet bylos nagrinėjimas sustabdomas iki tol, kol atvyks kiti, tuo metu teismo darbe nedalyvavę teisėjai⁴⁹. Šios taisyklės buvo įpareigoti laikytis visi pirmos instancijos teismai, bet išplatinti šį reikalavimą, įrašytą konkrečios bylos sprendime, nesugebėta. Todėl vėliau, klostantis analogiškoms situacijoms, buvo kreipiamasi ir į kitą instituciją – Nuolatinę Tarybą⁵⁰. Šios problemos ilgą laiką nesprendė ir įstatymų leidėjai. Buvo priimami tik laikini sprendimai. Štai Pinsko bajorai skundėsi, kad nuo 1769 m. nevyko Pinsko žemės teismo posėdžiai, nes, pradėjus spręsti Pinsko pakamario Liudviko Ožeškos byla, su kuria buvo susiję du Pinsko žemės teismo teisėjai ir raštininkas (Tomas Kuženeckis), neliko kvorumo. Bet 1775 m. Seimas dar nesiėmė šios problemos spręsti iš esmės, tuo metu tepaskyrė laikiną teisėją (Pinsko arklidininką Kazimierą Svežinskį), įpareigojęs byla išnagrinėti artimiausioje teismo sesijoje⁵¹. Tik 1784 m. Seimas jau įstatymu įtvirtino, kad tokiais atvejais

⁴⁸ Ibidem, b. 148, l. 605v. Panašiai 1780 m. sausio 17 d. Upytės žemės teismas, pradėjęs spręsti bylą dėl Mikalojaus Kostiuškos palikimo ir, negalėdamas patenkinti ieškovų (Tadeušo ir Joanos Polkovskių) prašymo paskirti advokatą (nes visus tuo metu dirbusius buvo pasamdžiusi priešinga proceso šalis), išbraukė jų ieškinį, nes jis būtų užkirtęs kelią spręsti kitas bylas (*położysz przy czynę, że sprawa ta i aktorat byłby tamą dowołania innych aktoratów*). Ibidem, b. 162, l. 31–32v (1780 m. birželio 6 d. sprendimas).

⁴⁹ Ibidem, b. 148, l. 544–609v (1771 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas).

⁵⁰ Jau 1776 m. pradžioje į ją kreipėsi Adomas Kušelevskis. Jis skundėsi dėl sužlugdytos Upytės pilies teismo sesijos, tačiau jam buvo atsakyta, jog svarstyti tokius kaltinimus Nuolatinės Tarybos kompetencijai nepriklauso. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (toliau – AGAD). F. Tak zwana Metryka Litewska (toliau – Tzw. ML). Dział VII, Nr. 103, k. 20 (1776 m. balandžio 25 d. rezoliucija). 1778 m. išaiškinimo paprašė ir Valkavisko žemės teismas. Jame susiklostė situacija, kai, į darbą neatvykus dviem teisėjams, trečias, nenorėdamas nutraukti teismo darbo, buvo priverstas iš bylų registrų knygos išbraukti savo ieškinius. 1778 m. gruodžio 11 d. Nuolatinė Taryba atsakė, jog 1764 m. įstatymas teisėjų skaičių padidino iki penkių būtent tam, kad tokios situacijos nesiklostytų, ir žadėjo parašyti laišką, įpareigojantį teisėjus nepraleidinėti posėdžių, o 1779 m. gegužės 4 d. universalu informavo, jog, bylos šalimi tapus trims pirmos instancijos teismo teisėjams, bylininkai turėtų kreiptis į LDK Vyr. Tribunolą. Zbiór rezolucyj Rady Nieustającej, 1780–1784, s. 264–265, 284–287.

⁵¹ VL. T. 8, s. 391. Dėl nežinomų priežasčių šis nurodymas nebuvo įgyvendintas, 1777 m. vasario 21 d. Nuolatinė Taryba ruošėsi siųsti laišką į Pinską klausdama, kodėl yra nesilaikoma Seimo įpareigojimo. AGAD. F. Tzw. ML, dz. VII, Nr. 77, k. 247. 1777 m. birželį Tribunolas sprendė Kazimiero Jezerskio prašymą paimti jo bylą su Pinsko dominikonais iš Pinsko žemės teismo, kuris

byla, kuriai spręsti trūktų teisėjų, būtų atidedama iki susidarys kvorumas, o tuo metu būtų nagrinėjamos kitos bylos. Jei, nušalinus teisėjus, byla apskritai negalėtų būti nagrinėjama konkrečiame teisme, nurodyta kreiptis į LDK Vyr. Tribunolą⁵². Tiesa, ir toliau detaliau nebuvo aptartos priežastys, dėl kurių būtų galima nušalinti teisėją⁵³. Be to, reikia turėti omenyje, kad bylininkai, kaltindami pirmos instancijos teismų teisėjus sąsajomis su priešinga proceso šalimi, ginčo objektu ar netinkamu pareigų atlikimu, dažniausiai siekdavo arba vilkinti teismo procesą, arba perkelti bylos nagrinėjimą į kitą teismą.

Egzistavo dar viena teisinio pobūdžio problema, kuri kėlė rūpesčių teismams: buvo ne visai aišku, ar teismas gali posėdžiauti sesijos darbą pradėjęs ne įstatyme nustatytu laiku. Pasitaikė ne vienas skundas, kad teismas pradėjo darbą ne laiku⁵⁴. Jie liudija, kad teisėjai į sesijos pradžią dažnai rinkdavosi neskubėdami ir tai buvo toleruojama, o sesijos neįvykdavo tik dėl bylininkų veiksmų. Pavyzdžiui, kai 1771 m. gegužės 4 d. Adomas Gnevčinskis apskundė Naugarduko pilies teismą darbo nepradėjęs nustatytu metu, šio teismo pareigūnai po trijų dienų pareiškė negalėję dirbti dėl teisėtų priežasčių, esą teisėjas Joakimas Kmita atvyko tik gegužės šeštą dieną, tačiau, praleidę darbo pradžios terminą (*post amissum tempus*) ir Gnevčinskiui parašius skundą, dirbti jie neturėjo teisės⁵⁵. Dar aiškiau šią problemą iliustruoja 1786 m. Minsko pilies teisme susiklosčiusi situacija. Tų metų gegužės pirmąją dieną sunegalavus teismo paseniūniui ir ne-

nedirbo beveik dešimt metų (*jako de negligentia officii oskarżonego i sądów swoich niemal przez lat dziesięć nie egzekwującego*). LVIA, f. SA, b. 156, l. 33v (1777 m. birželio 16 d. sprendimas). 1779 m. dėl vis dar nedirbančio Pinsko žemės teismo skundėsi Leonas Korsakas. Ibidem, b. 159, l. 952–953v (1779 m. balandžio 12 d. sprendimas). Nežinome, kaip viskas vyko vėliau, bet 1789 m. Tribunolas bylą dėl velionio Pinsko žemės teismo raštininko Tomo Kuženeckio palikimo, su kuria buvo susiję šio teismo teisėjai Adomas Skirmuntas ir Mykolas Plaskovickis, dėl kvorumo nebuvimo persiuntė spręsti Mozyriaus žemės teismui, ibidem, b. 180, l. 445–448v (1789 m. rugsėjo 24 d. sprendimas).

⁵² VL. T. 9, s. 20. LDK Vyr. Tribunolui nenustačius teisėjų sąsajų su byla, juos nušalinusiam asmeniui turėjo būti skiriama šešių savaičių kalėjimo boksė bausmė ir iš jo priteisiamos bylinėjimosi išlaidos, ten pat. Tokia pati tvarka išliko ir vėlesniuose įstatymuose, žr. ibidem. T. 9, s. 372 (1792 m.); T. 10. Poznań, 1952, s. 301–308 (1793 m.). Tiesa, 1793 m. įstatymas už nepagrįstą nušalinimą dar reikalavo priešingai proceso šaliai sumokėti šimto kapų grašių sumą. Ibidem. T. 10, s. 276–277.

⁵³ 1764 m. įstatyme tepaminėta, kad nušalinimas turi būti „pagrįstas“ (*sprawiedliwa obmowa*). Ibidem. T. 7, s. 175. Gana lakoniškai ši klausimą apibrėžė ir 1792 m. įstatymas, kuris neleido būti teisėju „savo tėvų, brolių ir vaikų bylose“. Ibidem. T. 9, s. 372.

⁵⁴ Pavyzdžiui, Žemaitijos kapitulos advokatas teigė, kad, pataikaudamas regentui Antanui Gedgaudiui, Telšių žemės teismas 1774 m. birželį darbą pradėjo „ne laiku“ (*nie w czasie*), t. y. ne pirmąją, bet antrąją mėnesio dieną. LVIA. F. SA, b. 150, l. 393 (1774 m. rugpjūčio 23 d. sprendimas už akių).

⁵⁵ Ibidem, b. 673, l. 18v, 19v.

susirinkus pakankamam teisėjų skaičiui, posėdžiai buvo atidėti vienai dienai. Tačiau kitą dieną joks sprendimas dėl tolesnio darbo priimtas nebuvo, o teismui darbo neatnaujinus ir ketvirtą dieną, advokatai kartu su bylininkais padarė viešą pareiškimą apie savo išvykimą ir išsivažinėjo. Tuo metu „paslapčia“ buvo prisaikdintas naujas teisėjas ir raštininkas ir gegužės 10 d. teismas „išsprendė“ kelis šimtus bylų – dalį ieškinių išbraukė, o prie kitų užrašė sprendimus už akių. Pasišalinusieji advokatai ir bylininkai LDK Vyr. Tribunole įrodinėjo, jog 1764 m. konstitucijai panaikinus trijų šaukimų praktiką, teismai privalo dirbti nuo pat pirmosios dienos, o jei to nepadaro, šalys gali būti užtikrintos, kad jų bylos nebus nagrinėjamos⁵⁶. Tam pritarė ir Nuolatinė Taryba, esą LDK yra įprasta nukelti posėdį iki atsiras teisėjų kvorumas, tačiau bylininkams padarius viešą pareiškimą atnaujinti darbo jie neturėjo teisės⁵⁷. Beje, kaip rodo ši ir kitos panašios situacijos, bylininkai neretai susidurdavo su nežinomybe, nes neatvykęs teisėjas apie savo nedalyvavimą pranešdavo viešai ar dėl to pasiteisindavo paprastai tik apskūstas⁵⁸.

Nors 1768 m. konstitucija įpareigojo pilies teismus dirbti iki naujo vaivados ar teismo seniūno paskyrimo⁵⁹, pavyzdžiai rodo, kad šis principas, matyt, ir toliau laikantis kelis amžius galiojusių nuostatų, praktikoje nebuvo taikomas. Štai 1775–1781 m. buvo laisvos Polocko vaivados pareigos⁶⁰, tuo metu neveikė ir pilies teismas⁶¹. 1781 m. vasario 26 d. mirus Žemaitijos seniūnui Jonui Chodkevičiui, keleriems metams nutrūko Raseinių ir Šiaulių pilies teismų veikla⁶². 1783 m. pradžioje LDK Vyr. Tribunole valdovo kapitonas Mykolas Bačinskis skundėsi, kad, „dažnai nedirbant“ Minsko pilies teismui, jis negalėjo sulaukti savo bylos nagrinėjimo, o 1782 m. lapkričio 23 d. mirus seniūnui (Augustui Dominykui

⁵⁶ Ibidem, b. 713, l. 8v–9.

⁵⁷ Zbiór rezolucyi Rady Nieustającej, 1788, s. 136–137 (1786 m. birželio 9 d. rezoliucija).

⁵⁸ Pavyzdžiui, 1769 m. rugsėjo 25 d. Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis apkaltino Vilniaus pilies teismą dirbant nereguliariai, o jau kitą dieną raštininkas Tadeušas Gurskis padarė pareiškimą, kad savo pareigų negali atlikti dėl mirtinos ligos. LVIA. F. SA, b. 669, l. 43.

⁵⁹ VL. T. 7, s. 291. Nepaisant minėto įstatymo, 1784 m. Nuolatinės Tarybos buvo klausama, ar, mirus vaivadais, jo paskirti teisėjai gali dirbti iki naujo vaivados paskyrimo. Zbiór rezolucyi Rady Nieustającej, 1786, s. 92–93 (1784 m. kovo 16 d. rezoliucija su nuoroda į „aiškų“ 1768 m. įstatymą).

⁶⁰ Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795. Kraków, 1885, s. 48.

⁶¹ 1776 m. pradžioje Smolensko sargybininkas Ignotas Korsakas teigė, jog Polocko pilies teismas nedirbo jau kelerius metus (LVIA. F. SA, b. 153, l. 608, 1776 m. sausio 2 d. sprendimas).

⁶² Naujasis Žemaitijos seniūnas buvo paskirtas tik kitų metų viduryje, o minėti teismai darbą atnaujino 1783 m. gruodį. Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. III: Księstwo Żmudzkie. XV–XVIII wiek, s. 38, 272.

Pšezdeckiui) apskritai nutrūko šio teismo veikla⁶³. Su panašiais skundais į svarbiausią LDK teismą buvo kreipiamasi ir 1783 m. lapkričio 25 d. mirus Trakų vaivada Tadeuši Pranciškui Oginskiui⁶⁴.

Kai kurias pirmos instancijos bajoriškų teismų problemas bandyta spręsti XVIII a. devintajame dešimtmetyje. Pinsko taurininkas Teodoras Radzevičius manė, kad pirmos instancijos bajoriškų teismų veiklą galima būtų pagerinti atlikus kelias korekcijas. Pirmiausia, jeigu žemės ir pilies teismai dirbtų pakaitomis kas šešias savaites, teisėjai pasistengtų „savo pareigas atlikti rūpestingiau ir žvaliau“ (esą, senoji tvarka neskatino jų stengtis, o tik nustatytą laiką „išbūti“ teisme). Antra, asmenys teisėjo pareigoms turėtų būti deleguojami ne iki gyvos galvos, bet ketverių metų kadencijai (tai verstų teisėjus pasitempti, mat pakartotiniuose rinkimuose negalėtų dalyvauti be pateisinamų priežasčių posėdžius praleidę asmenys). Trečia, žemesniųjų teismų teisėjai neturėtų būti deleguojami dirbti LDK Vyr. Tribunole⁶⁵. O štai anoniminis reformos projekto autorius siūlė, kad teismai dirbtų ištisus metus (išskyrus liepos ir rugpjūčio mėnesius), teisėjų skaičius būtų padidintas iki aštuonių arba dešimties (viena metu galėtų posėdžiauti ne daugiau kaip penki), o be pateisinamos priežasties posėdžius praleidusieji mokėtų pinigines baudas⁶⁶. Nors tuo metu Seime buvo priimti tik teismų darbo laiką keitę įstatymai⁶⁷, vėliau, Ketverių metų seime, buvo išspręstos ir kelios kitos problemos. Pavyzdžiui, 1792 m. įstatymas numatė, kad teisėjui bus galima uždrausti atlikti pareigas tik tokiu sprendimu už akių, kuris būtų priimtas baudžiamojoje byloje; naujojo žemionių teismo sesija turėjo trukti net devynis mėnesius, o iš dešimties jo teisėjų tik du tuo pat metu galėjo atlikti kitas pareigas (vienas galėjo būti LDK Vyr. Tribunolo teisėju ir vienas užimti pasiuntinio į Seimą vietą)⁶⁸. Deja, tolesnių reformų įvykdyti neleido netrukus susikūrusi LDK generalinė konfederacija ir Rusijos valstybės agresija.

⁶³ LVIA. F. SA, b. 167, l. 477–480 (1783 m. sausio 25 d. sprendimas).

⁶⁴ Ibidem, b. 169, l. 509–510v. (1783 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

⁶⁵ Ibidem. F. 1135, ap. 2, b. 61, l. 9–11v (*Uwagi obywatelskie o jurydykcyjach W(ielkiego) Ks(ięstwa) Lit(ewskiego) przez j(egomość) p(an)a Rodziewiczza cześnika, teraz pisarza ziemskiego pińskiego*).

⁶⁶ Biblioteka im. ks. Czartoryskich w Krakowie. Nr. 1718, s. 13–20 (*Projekt obywatelski na sejm 1782 dla Wielkiego Księstwa Litewskiego*).

⁶⁷ 1784 m. Seimas nurodė Trakų, Valkavisko ir Breslaujos žemės ir pilies teismams dirbti tik vienos, užtat ilgesnės (dvylikos savaičių), sesijos principu (žemės teismas turėjo pradėti darbą lapkričio 2 d., o pilies – vasario 1 d.). VL. T. 9, s. 23; *Waga T. Kadencye sądów ziemskich i grodzkich oraz jurydykcyi sądowych obojga narodów*. Warszawa, 1785. Teismų darbo perkėlimas į vėlyvo rudens–žiemos laikotarpį pasirodė vykęs sprendimas, nes nuo 1787 m. pradžios panašiu vienos sesijos modeliu jau turėjo dirbti dauguma LDK teismų, žr. VL. T. 9, s. 38, 196.

⁶⁸ VL. T. 9, s. 371, 372.

REASONS FOR INTERRUPTIONS IN THE WORK OF THE LAND AND CASTLE COURTS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IN THE SECOND HALF OF THE 18TH CENTURY

Adam Stankevič

Summary

The Second Lithuanian Statute consolidated the administrative and judicial reforms carried out in 1564–1566, a period in the process of which land and castle courts had been set up in the districts of the Grand Duchy of Lithuania. These courts had to deal with almost all of the cases concerning the local gentry. Studies show that in the first half of the 16th century, these courts functioned on a regular enough basis; their activities were interrupted only by urgent state affairs (such as the Seimas activity or wars), outbreaks of an epidemic or the death of any of the land court officers. Later, however, the work of the district courts was not as effective. Because of the political crisis in the first half of the 18th century, the majority of districts failed to elect new judicial officers. The year 1764 marks an important reform carried out in the Seimas, changing the working hours and the composition of courts (the number of judges was increased). This was an attempt to deal with the problem of the lack of quorum, because, from then on, even if two court officials were absent, the remaining three could reach a verdict. However, the noblemen's complaints, found in the GDL Supreme Tribunal case books, indicate that very frequently the district courts did not operate in a proper manner during the second half of the 18th century. The main reasons were: frequent judges used to be either elected as justices of the highest state courts, appointed as representatives to the Seimas, used to be delegated to various commissions or used to be engaged in other activities; the judges were appointed for life and never gave up their posts, even in spite of illness or old age. Sometimes, the work of the court was discontinued owing to the fact that litigants were not prepared, and the judges were summoned to the Supreme Tribunal of the GDL with accusations of judicial misconduct. Also, the work of the courts used to be interrupted because of the gaps in law: after imposing the suspension on judges, which deprived the court of the quorum to consider the case, it used to be referred to the GDL Supreme Tribunal or the Permanent Council, where sessions were not held at that time. It was also unclear whether the court could function during a concrete session, having not commenced the work in time fixed by the law. Some of the reasons that caused the inactivity of the courts were eliminated by the four-year Seimas.